

Broeders van Liefde

Werkgroep pastores
in de geestelijke gezondheidszorg

Pastoraat
in de geestelijke gezondheidszorg
bij de Broeders van Liefde

Visietekst - Maart 2004

Een publicatie van:
Provinciaal der Broeders van Liefde
Stropstraat 119, 9000 Gent

Verantwoordelijke uitgever: Br. Luc Maes

Inhoud

INLEIDING

- I. **Pastoraat: een algemeen maatschappelijke situering**
  1. *Het algemeen menselijke verlangen naar zinvolheid*
  2. *De joods-christelijke traditie en haar antwoorden op dit verlangen*
  3. *Het spanningsveld van het pastoraat*

- II. **Pastoraat in een christelijk geïnspireerd psychiatrisch centrum**
  1. *Het holistisch mensbeeld en de integrale zorgbenadering*
  2. *De eigenheid van een christelijk geïnspireerde voorziening*
  3. *Opnieuw: het spanningsveld van het pastoraat*

- III. **De doelgroepen van het pastoraat**
  1. *De cliënten*
  2. *De medewerkers*
  3. *De familie en de omgeving*
  4. *De hele leef- en werkgemeenschap van de voorziening*

- IV. **De wegen of deelterreinen van het pastoraat**
  1. *Liefdevolle nabijheid*
  2. *Verdiepen*
  3. *Gemeenschap vormen*
  4. *Vieren*
  5. *Inzet voor menswaardigheid*

- V. **Pastoraat en hulpverlening**
  1. *Meerdere punten van overeenkomst*
  2. *Uiteindelijk een onderscheid in perspectief*
  3. *Professionalisering en methodisch handelen*

- VI. **Een stafdienst tussen integratie en vrijplaats**
  1. *Een stafdienst bij de algemene directie*
  2. *De integratie van de pastorale werking*
  3. *Het pastorale gesprek als vrijplaats*
  4. *Communicatie en interdisciplinair overleg*

- VII. **De basisvoorwaarden voor het pastoraat**
  1. *De integratie van het pastoraat*
  2. *De pastorale dienst en de pastor*
  3. *Structuren en kanalen*
  4. *Vorming, training en opleiding*
  5. *Infrastructuur en middelen*

TOT BESLUIT

VOETNOTEN

VERKLARENDE WOORDENLIJST

DE AUTEURS

Inleiding

Vanuit de eigen identiteit en missie van christelijk geïnspireerde voorzieningen heeft het pastoraat vanouds een belangrijke plaats in de zorg voor psychisch zieke mensen. Dit blijft ook vandaag zo, ondanks het feit dat zowel op het vlak van de verantwoording als op dat van de invulling van die pastorale zorg heel wat oude zekerheden hun vanzelfsprekend karakter verloren hebben en nieuwe uitdagingen zich aangediend hebben.

Net zoals vele zaken in onze maatschappij is ook het pastoraat de voorbije decennia onderhevig geweest aan belangrijke veranderingsprocessen. De sociologische processen van secularisering en pluralisering hebben ons culturele landschap grondig gewijzigd. Geloof en zingeving zijn daarbij voor vele mensen ofwel een al te complex, ofwel een al te onbekend, ofwel een al te delicaat terrein geworden. Deels inspeland op deze veranderende context en deels bewogen door interne dynamieken van herbronning en heroriëntering heeft ook het pastoraat een diepgaande evolutie doorgemaakt. Dit alles zorgt ervoor dat niet iedereen er goed zicht op heeft waar het in het pastoraat vandaag precies om gaat. Pastores zijn zich hier sterk van bewust.

In de voorliggende nota willen de leden van de werkgroep pastores in de geestelijke gezondheidszorg bij de Broeders van Liefde daarom duidelijk maken waar het in het pastoraat vandaag uiteindelijk om gaat, in het algemeen en specifiek in de sector geestelijke gezondheidszorg (I en II). Ze willen verhelderen tot wie de pastorale zorg zich richt (III) en hoe zij deze zorg in de complexe context van een hedendaags psychiatrisch centrum gestalte willen geven (IV, V en VI). Tegelijk willen ze enkele basisvoorwaarden meegeven die noodzakelijk zijn voor de verdere uitbouw van een deskundige, toekomstgerichte en in het geheel van de geestelijke gezondheidszorg geïntegreerde pastorale zorgverlening (VII).

Deze nota vertolkt de actuele visie van de pastores op wat zij beschouwen als zinvolle en geïntegreerde pastorale zorg. Ze is geschreven vanuit hun ervaringen en onder andere geïnspireerd door de missie van de Broeders van Liefde. De pastores hopen hiermee het pastoraat in de huidige context te verhelderen ten behoeve van de mensen waarmee ze samenwerken. Tegelijk willen ze hiermee een basis aanbieden om samen verder werk te maken van het gespecialiseerd pastoraat in de geestelijke gezondheidszorg.

I. Pastoraat: een algemeen maatschappelijke situering

---

*Pastoraat kunnen we in het algemeen omschrijven
als de joods-christelijk geïnspireerde,
existentiële en spirituele zorg voor mensen
bij hun streven naar zinvolheid in hun dagelijkse bestaan
en bij hun worstelen met de ultieme zingevingvragen (1).*

In deze omschrijving zijn meteen de twee invalshoeken of perspectieven aangegeven van waaruit het pastoraat vandaag benaderd kan worden: het algemeen menselijke verlangen naar zinvolheid en de joods-christelijke inspiratie. Samen geven zij het spanningsveld aan waarbinnen de pastorale zorgverlening zich beweegt.

1. Het algemeen menselijke verlangen naar zinvolheid

Enerzijds kan men het pastoraat benaderen vanuit het algemeen menselijke verlangen naar zinvolheid en het existentiële worstelen met de ultieme levensvragen. Mensen proberen van hun leven en samenleven iets moois en zinvol te maken en er betekenis in te ervaren. Onderhuids en vaak onuitgesproken doordeesemt dit verlangen heel ons leven en streven. Op bepaalde momenten gaan mensen zich bovendien ook expliciet de vraag naar de zin van het leven stellen. Waar komen wij vandaan? Wat is ons leven waard? Waar komt het in dit leven op aan? Waar gaan wij uiteindelijk heen? Het pastoraat wil mensen in deze zoektocht zorgzaam nabij zijn, hen een luisterend oor en een passende begeleiding bieden.

2. De joods-christelijke traditie en haar antwoorden op dit verlangen

Anderzijds kan men het pastoraat benaderen vanuit het geloof in de zinvolheid en het uitdagende perspectief van de antwoorden die de joods-christelijke traditie op dit algemeen menselijke verlangen biedt. Net als de andere grote religieuze tradities biedt deze traditie een eigen en complex geheel van antwoorden op en omgangswijzen met de uiteindelijke zingevingvragen. Hieruit kunnen mensen rijkelijk putten bij hun persoonlijke omgang met die vragen. In de bevrijdende relatie met God die er de kern van uitmaakt, kunnen zij kracht en inspiratie vinden. Vanuit de ervaring van het beproefde en heilzame karakter van deze traditie in onze cultuur wil het pastoraat mensen vanuit deze inspiratie bijstaan en hen ook actief een aanbod doen.

3. Het spanningsveld van het pastoraat

Met deze twee invalshoeken is tegelijk het spanningsveld aangegeven waarbinnen het pastoraat zich afspeelt. Afhankelijk van de situatie zal nu eens het accent vooral liggen op de ene invalshoek en dan weer vooral op de andere. Vaak zal het pastoraat er vooral in bestaan mensen in hun verlangen naar zinvolheid en hun worstelen met wat hen aan schijnbare onzin overkomt, nabij te zijn, voor hen een luisterend oor en een aandachtige gesprekspartner te zijn ... zonder dat de joods-christelijke traditie daarbij uitgesproken aan bod zal komen. Op andere momenten zal die gelovige inspiratie en beleving dan weer veel explicieter ter sprake komen en in woorden, symbolen en rituelen aangeboden worden als een weg ten leven. Heel vaak tenslotte zal het pastoraat zich ergens tussen beide polen in bewegen.

II. Pastoraat in een christelijk geïnspireerd psychiatrisch centrum

---

Pastoraat speelt zich nooit in het luchtledige af, maar concretiseert zich op maat van de context waarbinnen het beoefend wordt. De algemene situering van het pastoraat die we in het vorige punt gaven, willen we hier dan ook toepassen op het pastoraat in een christelijk geïnspireerd psychiatrisch centrum. Ook hier bieden de twee genoemde invalshoeken en het aangegeven spanningsveld een goede hulp om zicht te krijgen op het pastoraat in deze specifieke context.

1. Het holistisch mensbeeld en de integrale zorgbenadering

Eenzijds kan men het pastoraat in een christelijk geïnspireerd psychiatrisch centrum verantwoorden vanuit het holistisch mensbeeld en de integrale zorgbenadering die vandaag hoog in het vaandel gevoerd worden. Terecht beklemtoont men hierbij dat in de beeldvorming de verschillende dimensies van het menszijn de nodige aandacht verdienen en dat in de praktijk de nodige zorg aan die verschillende dimensies besteed moet worden. Wil deze integrale benadering geen holle slogan blijven, dan dient zij concreet ingeschreven te worden in het zorgproject van elke voorziening. Pastoraat kan in dat licht beschouwd worden als de concretisering van deze visie wat betreft de zorg voor de existentiële dimensie. In dat verband is het goed eraan te herinneren dat ook de wetgever uitdrukkelijk het recht van elke cliënt op een passend en specifiek zorgaanbod inzake deze dimensie erkent (2).

2. De eigenheid van een christelijk geïnspireerde voorziening

Anderzijds kan men het pastoraat in een christelijk geïnspireerd psychiatrisch centrum situeren vanuit de eigen missie en de personalistische mensvisie van de voorziening. Zoals de naam zelf het zegt, willen we elke persoon vanuit deze mensvisie in zijn totaliteit benaderen en tot volwaardige ontplooiing begeleiden. Vanuit deze eigenheid kan men de genoemde integrale benadering alleen maar toejuichen en in de dagelijkse praktijk proberen vorm te geven. Daarbij spreekt het voor zich dat men mensen ook actief vanuit de joods-christelijke traditie beproefde woorden, symbolen en rituelen aanbiedt die men zelf als betekenisvol heeft ervaren.

3. Opnieuw: het spanningsveld van het pastoraat

Ook hier geldt dat met deze twee invalshoeken een spanningsveld aangegeven is dat in de praktijk om de nodige fijngevoelige opstelling vraagt. Structureel vertaalt dit spanningsveld zich in de concrete organisatie van de pastorale zorg in een christelijk geïnspireerd psychiatrisch centrum. Omwille van historische, socio-culturele en identiteitsredenen wordt de eindverantwoordelijkheid en de actieve uitbouw van die pastorale zorg uiteindelijk in handen gelegd van pastores uit één particuliere joods-christelijke traditie, met name de katholieke. In een geest van oecumenische openheid en in de lijn van wat de wetgever vraagt, worden anderzijds concrete vragen van cliënten naar bijstand van een geestelijke verzorger uit een andere grote religieuze of levensbeschouwelijke traditie steeds stipt doorgespeeld aan de betrokken vertegenwoordigers. In de toekomst kan de goede samenwerking met de geestelijke verzorgers uit die andere erkende tradities beschouwd worden als een belangrijk aandachtspunt (3).

III. De doelgroepen van het pastoraat

De pastorale zorg in de context van een christelijk geïnspireerd psychiatrisch centrum richt zich grosso modo tot vier doelgroepen. Achtereenvolgens staan we stil bij die verschillende doelgroepen. We geven daarbij meteen ook enkele concretisering met die in de actuele context de nodige aandacht verdienen.

1. De cliënten

In de voorziening dienen bij uitstek de cliënten de vruchten te plukken van de pastorale zorg. Geïntegreerd in het geheel van de hulpverlening en in de concrete leefwereld van de cliënt zal de pastorale zorg zich realiseren doorheen toegewijde aandacht, eerlijke bekommernis en een liefdevolle gerichtheid op hun hele menszijn. Zij zal zich concretiseren in het ernstig nemen van de cliënten in hun verlangen naar zinvolheid of hun worstelen met de uiteindelijke levensvragen. Zij zal eveneens vorm krijgen in het mogelijk maken en aanbieden van spirituele begeleiding van de cliënten bij deze zoektocht.

2. De medewerkers

Het pastoraat richt zich ook tot de medewerkers. Aangezien ook zij horen tot de leef- en werkgemeenschap van de voorziening en in het pastoraat een eigen rol te vervullen hebben, verdienen ook zij, in respect voor hun persoonlijke levensovertuiging, de nodige pastorale aandacht. Zo zal men medewerkers bij belangrijke gebeurtenissen in hun leven een teken van betrokkenheid geven. Men kan hen motiveren om hun aandeel in een geïntegreerde pastorale zorg voor de cliënten op een deskundige en geïnspireerde wijze op zich te nemen. Men kan hen tevens ruimte bieden om hun geloof ook in de werksituatie op een verantwoorde manier te beleven en te verdiepen.

3. De familie en de omgeving

Ook de familie en de omgeving van de cliënten kan een doelgroep van het pastoraat zijn. Zo kan de pastorale dienst in welbepaalde gevallen bemiddelend optreden ten aanzien van de familie en de thuisparochie. Uiteraard zal zij ook proberen de familie zinvol bij te staan bij het overlijden en de uitvaart van een cliënt. Waar dit zinvol is, kan zij op bepaalde momenten tevens aansluiting zoeken bij of medewerking verlenen aan initiatieven vanuit de lokale of ruimere kerkgemeenschap.

4. De hele leef- en werkgemeenschap van de voorziening

Het pastoraat richt zich tenslotte ook tot de leef- en werkgemeenschap van de voorziening in haar totaliteit. Opnieuw kan dit gebeuren op uiteenlopende wijzen: in het organiseren of mee opzetten van gemeenschappelijke vieringen bij specifieke gelegenheden, het schrijven van inspirerende bijdragen voor het personeelstijdschrift, het mee nadenken over ethische uitdagingen, het mee bouwen aan de christelijke identiteit van de voorziening of het mee werken aan de integratie van de missie.

IV. De wegen of deelterreinen van het pastoraat

Vanouds worden in de dagelijkse praktijk van het pastoraat afwisselend en aanvullend verschillende wegen bewandeld. Men kan hier ook spreken van deelterreinen waarop de pastorale zorg voor mensen zich concreet realiseert en waarop de hiervoor aangegeven twee perspectieven en het daarbij horende spanningsveld telkens opnieuw terug te vinden zijn. De vijf belangrijkste van die wegen of deelterreinen geven we hieronder beknopt weer. We voegen hier telkens enkele aanvullende beschouwingen aan toe die vandaag de nodige overweging verdienen (4).

1. Liefdevolle nabijheid

Pastoraat begint en eindigt met liefdevolle nabijheid. Fundamenteel gaat het er in de pastorale zorg om mensen aandachtig en liefdevol nabij te zijn, in het algemeen bij de dagelijkse contacten en in het bijzonder bij blijde en droevige gebeurtenissen. Het gaat erom voor hen een luisterend oor en een tochtgenoot te zijn, hen respectvol te bejegenen, in hun eigenheid erkenning te geven en in hun broosheid te dragen en te ondersteunen. Dit doen we in het spoor van Jezus die in heel zijn manier van omgaan met mensen getoond heeft hoe ook God ons liefdevol nabij wil zijn.

- Juist in de context van een psychiatrisch centrum waar mensen vaak op een heel intense manier met de broosheid van het bestaan geconfronteerd worden, kan het belang van die aandachtige en liefdevolle pastorale nabijheid niet genoeg beklemtoond worden.
- In het kader van een voorziening is het getuigenis als levende, impliciete geloofsverkondiging een basisvoorwaarde voor het pastoraat. Pastores willen geloof op een authentieke manier beleven en voorleven en zo ook anderen hiertoe uitnodigen.
- Een levensnabije en op medemensen betrokken houding schept het noodzakelijke klimaat voor gelovige verdieping en maakt deze ook geloofwaardiger.

2. Verdiepen

Een tweede weg van het pastoraat is die van het verdiepen: mensen stimuleren om niet aan de oppervlakte te blijven, maar hen de ruimte bieden om hun verhaal in de diepte te vertellen en samen op zoek te gaan naar wat waardevol is in dit leven, hoe gebroken en getekend hun bestaan soms ook is. Hierbij zullen pastores, in respect voor de eigen overtuiging van elkeen en in een verstaanbare taal, ook beelden en verhalen, dromen en verwachtingen uit de joods-christelijke traditie ter sprake brengen die zij zelf als inspirerend hebben ervaren.

- Pastores zullen er vanuit hun specifieke invalshoek en deskundigheid in het bijzonder attent op zijn mensen als gesprekspartner de ruimte te bieden waar zij met hun verhaal en hun vragen, hun verwijfeling en hoop terecht kunnen.
- Een christelijk geïnspireerde voorziening bouwt een gelovig aanbod uit als kennismaking en als uitnodiging om dat geloof te beleven. Tegelijk zal men er ruimte laten voor andere betekenisvolle overtuigingen en de dialoog hiermee stimuleren.
- Wil zij aansluiting vinden, dan dient de joods-christelijke traditie op een aangepaste manier ter sprake gebracht worden, in een taal en een vorm waarin mensen van vandaag zich kunnen herkennen.
- Pastores hebben door hun taak een uitdrukkelijke opdracht in het verdiepen vanuit een gelovig perspectief. Zij beschouwen dit echter niet als hun exclusief terrein. Zij bewegen medewerkers ertoe dit ook te doen op een deskundige en geïnspireerde manier.

3. Gemeenschap vormen

Pastoraat realiseert zich ten derde in het gemeenschap vormen. Reeds vanuit een algemeen menselijk perspectief zien we dat mensen zin en betekenis onder andere vinden in tussenmenselijke betrokkenheid en gemeenschapsopbouw. A fortiori geldt dit binnen de joods-christelijke traditie die wezenlijk draait om verbondenheid: tussen mensen onderling en tussen mensen en God. In het pastoraat zal men er in dat licht steeds op bedacht zijn mensen samen te brengen en te stimuleren tot zinvol en waarachtig samenleven.

- Het leven delen en kwaliteit van verbondenheid nastreven, vooral bij belangrijke gebeurtenissen, verrijkt en verdiept het leven. Het zijn geprivilieeerde momenten om ook rond zingeving en geloof gemeenschap te vormen.
- Een aantal medewerkers en cliënten vormen een gemeenschap van gelovigen in de voorziening. Hun gelovige gemeenschapsvorming kan inspirerend werken voor de anderen.
- Gezien de diversiteit aan doelgroepen zal dit werken aan gemeenschap en verbondenheid nooit op een massieve wijze gebeuren, maar zal dit steeds gedifferentieerd en met oog voor de concrete context aangepakt worden.

4. Vieren

Een vierde weg van het pastoraat is die van het vieren. Nabijheid, verdieping en gemeenschapsvorming vragen erom op tijd en stond vierend verdicht te worden en door middel van woord en muziek, van beelden en rituelen symbolisch uitgedrukt te worden. Voortbouwend op de rijke ervaringen uit de gelovige traditie en met oog voor het eigentijdse aanvoelen zal het pastoraat van dat vieren creatief en fijngevoelig werk maken. Het zal er hierbij op bedacht zijn de verhalen van mensen en het verhaal van God over en weer aan elkaar te doen oplichten.

- Het pastoraat laat zich inspireren door het ritme van vieren in de brede gelovige gemeenschap, door gebeurtenissen in het centrum of uit de concrete levensloop van mensen.
- Behoudens op de grote traditionele feesten, merken we een dalende affiniteit met liturgische vieringen. Nochtans blijven vieringen en rituelen belangrijke wegen tot verdichting.
- In het licht van een veranderend cultureel klimaat zal het aanbod en de keuze voor bepaalde vormen van vieringen en rituelen telkens weer bevestigd moeten worden op doelstellingen, doelgroep, context, zinvolheid en mogelijkheden.

5. Inzet voor menswaardigheid

Pastorale zorg realiseert zich ten slotte ook in de inzet voor menswaardigheid. In de zorgzame omgang met elkaar, in de solidaire betrokkenheid op anderen en het bouwen aan een rechtvaardige samenleving, ervaren we dat leven delen, leven geeft. Dit inzicht heeft Jezus tot in zijn uiterste consequenties voorgeleefd. In zijn spoor zal men in de pastorale zorg die betrokkenheid ook zelf voorleven, bij anderen bevestigen en allen door woord en voorbeeld op hun beurt hiertoe uitnodigen.

- Het pastoraat kan in dit perspectief bijdragen aan de betekenisgeving van de hulpverlening door mee te zoeken naar een zinvolle arbeidsspiritualiteit.
- Pastores kunnen hun bijdrage leveren aan het ethisch denkproces in de voorziening om ook zo de joods-christelijke inspiratie mee gestalte te geven.
- Projecten voor derde en vierde wereld nodigen uit tot concrete inzet in samenwerking met anderen. Dit biedt tevens kansen tot verdieping vanuit een gelovige houding.

V. Pastoraat en hulpverlening

In de uitoefening van de pastorale zorg op de vijf genoemde wegen willen pastores vanuit hun invalshoek en met hun middelen bijdragen tot heling, ondersteuning, begeleiding en verzoening in het leven van mensen. Deze doelstelling delen pastores in grote mate met andere hulpverleners in de geestelijke gezondheidszorg, wat het onderscheid tussen beide vormen van zorgverlening soms onduidelijk maakt. Ook de tendens tot professionalisering en het verlangen om methodisch te handelen zijn een gedeelde bekommernis. Bij elk van deze kwesties staan we hieronder kort stil (5).

1. Meerdere punten van overeenkomst

Met name bij het nabij zijn van cliënten en bij het streven naar verdieping in individuele begeleidingen of groeps gesprekken valt niet steeds even duidelijk het onderscheid en de terreinafbakening te maken met wat in een therapeutische of andere begeleidingsrelatie gebeurt. Inhoudelijk komen in pastorale en therapeutische begeleidingen vaak dezelfde thema's aan bod: fragmenten of hele episodes uit het levensverhaal van de cliënt, ervaringen van onmacht en leegte, worstelen met rouw en verlies, knagende schuldgevoelens ... Wat het effect van de interventies betreft, is het onderscheid vaak eveneens moeilijk te maken. Pastores zijn dan wel geen therapeuten, maar toch valt niet te ontkennen dat pastorale gesprekken soms duidelijk een therapeutisch effect kunnen hebben. Ook de kwaliteit of intensiteit van de begeleidingsrelatie kan tenslotte niet gelden als een punt van onderscheid.

2. Uiteindelijk een onderscheid in perspectief

Het onderscheid tussen pastores en andere hulpverleners ligt dan ook niet zozeer op het vlak van de inhoud, het effect of de kwaliteit van de begeleidingsrelatie. Uiteindelijk situeert dat onderscheid zich op het vlak van het perspectief van de begeleiding. Vanuit een psycho(patho)logische visie concentreren therapeuten en andere hulpverleners zich vooral op de levensproblemen van de cliënt en richten zij zich in eerste instantie op het herstel of de versterking van diens psychisch functioneren. Vanuit de joods-christelijke inspiratie concentreren pastores zich daarentegen vooral op de ultieme levensvragen van de cliënt en richten zij zich in eerste instantie op het ondersteunen en bevorderen van diens existentieel en spiritueel functioneren.

3. Professionalisering en methodisch handelen

Onze laatmoderne cultuur wordt gekenmerkt door een verregaande specialisering en professionalisering. Deze algemene tendens stellen we ook vast in de wereld van de geestelijke gezondheidszorg en in die van het pastoraat. Specialisering en professionalisering van de zorg vragen op hun beurt om methodisch handelen en om de nodige communicatie. In de wereld van het pastoraat werden de voorbije jaren verschillende modellen van diagnostiek en methodiek ontwikkeld, vaak gedeeltelijk in aansluiting bij of mee geïnspireerd door psychotherapeutische referentiekaders (6). De uitdaging voor de komende jaren bestaat erin het werken met deze modellen verder te verfijnen en de zinvolheid hiervan in gesprek met andere hulpverleners te verhelderen. Op het belang van die communicatie komen we in het volgende punt uitgebreid terug.

VI. Een stafdienst tussen integratie en vrijplaats

De twee eerder genoemde invalshoeken van waaruit men het pastoraat kan benaderen en de verscheidenheid aan doelgroepen van de pastorale zorg geven het pastoraat een specifieke dynamiek. Tegelijk hebben ze ook hun consequenties voor de plaats van de pastorale werking en de pastorale dienst in het geheel van de organisatie van het psychiatrisch centrum.

Achtereenvolgens staan we in dat verband stil bij de omschrijving van de pastorale dienst als stafdienst bij de algemene directie, bij de noodzakelijke integratie van de pastorale werking in het geheel van de zorgverlening, bij de vrijplaatsfunctie die we aan het pastorale gesprek kunnen toekennen en bij de vraag naar de communicatie en het interdisciplinair overleg tussen de pastores en de andere zorgverleners.

1. Een stafdienst bij de algemene directie

Klassiek wordt de pastorale dienst omschreven als een stafdienst bij de algemene directie. Daarbij wordt deze dienst een dubbele opdracht toegekend. Enerzijds is het zijn taak om in het geheel van de zorgverlening binnen het psychiatrisch centrum bij te dragen tot een blijvende aandacht voor de existentiële en spirituele dimensie van het bestaan en mensen op dat vlak ook concreet begeleiding aan te bieden. Anderzijds is het zijn taak om in de voorziening creatief mee te ijveren voor een eigentijdse vertaling en verdere realisering van de gelovige inspiratie van het psychiatrisch centrum als leef- en werkgemeenschap. De ervaring leert dat de positionering als aparte stafdienst de beste garanties biedt om deze dubbele opdracht goed te kunnen uitvoeren – beter dus dan opname van de pastores in de interdisciplinaire teams (7).

2. De integratie van de pastorale werking

Om deze dubbele opdracht zo zinvol mogelijk te kunnen uitvoeren, is het anderzijds wel belangrijk dat de pastorale werking een geïntegreerde plaats heeft in het geheel van de zorgverlening binnen het psychiatrisch centrum. Bijdragen tot een blijvende brede aandacht voor de dimensie van zingeving en geloof enerzijds en werken aan het levendig houden van de gelovige inspiratie van de voorziening anderzijds zullen maar werkelijk lukken als de pastorale werking vlot geïntegreerd is in het geheel van de werking van het psychiatrisch centrum.

Een dergelijke integratie houdt een dubbele beweging in. Enerzijds gaat het er hierbij om dat de pastorale werking in de cultuur van de voorziening een volwaardige plaats krijgt. Concreet houdt dit in dat haar perspectief en inbreng er als een betekenisvolle en belangrijke bijdrage aan de integrale zorgverlening erkend worden. Anderzijds veronderstelt een dergelijke integratie dat de pastores er van hun kant op gericht zijn zich in hun werking zoveel mogelijk af te stemmen op de zorgcultuur van de voorziening en naar andere medewerkers zo transparant mogelijk te zijn over hun invalshoek en inbreng. Goede en regelmatige contacten met de verschillende geledingen op de werkvloer vormen de beste garantie om deze dubbele integratiebeweging te bevorderen. Zij kunnen de doorverwijzing van cliënten met levensvragen naar de pastor(es) en het professionele vertrouwen dat daartoe bij de andere zorgverleners noodzakelijk is, alleen maar ten goede komen.

3. Het pastorale gesprek als vrijplaats

Goede formele en informele contacten met alle medewerkers van de voorziening zijn dus belangrijk voor de integratie van de pastorale werking. Anderzijds zijn er echter ook grenzen aan de integratie en de communicatie met de andere zorgverleners en de directie. Met name dient de intimiteit van het pastorale gesprek – zowel met cliënten en hun familieleden als met medewerkers – fundamenteel gevrijwaard te worden, teneinde het vertrouwen dat noodzakelijk is voor de kwaliteit van dat gesprek niet te schenden. In de lijn van een lange traditie kunnen we het pastorale gesprek dan ook principieel een vrijplaatsfunctie toekennen.

Deze vrijplaatsfunctie van het pastorale gesprek heeft heel oude papieren. Zij gaat onder andere terug op de asielruimte die het kerkgebouw in vroegere tijden bood en heeft tevens een zekere verwantschap met de strikte zwijgplicht verbonden aan het biechtgeheim. Meer recente overwegingen die de pastor, naast zijn rol als expliciete religieuze referentiefiguur, ook de waardevolle rol van 'excentrische' vertrouwenspersoon of steunfiguur toekennen, wijzen in dezelfde richting. Zij beklemtonen de belangrijke functie van het pastorale gesprek als een vrijplaats of asielruimte: een ruimte waar mensen op adem kunnen komen en ongedwongen en in alle vertrouwen met hun beleving en vragen terecht kunnen in de wetenschap dat wat zij zeggen hier blijft en niet verder gaat (8).

4. Communicatie en interdisciplinair overleg

Hoe belangrijk deze vrijplaatsfunctie van het pastorale gesprek ook is, toch zal hier in sommige gevallen structureel of occasioneel van afgeweken kunnen of moeten worden. Structureel is het afwijken van die vrijplaatsfunctie evident in die concrete situaties waarin pastores zich als lid van een team van zorgverleners opstellen. Dit is het geval bij de begeleiding van groepsgesprekken die in het kader van een therapeutisch programma opgenomen zijn. Dit is eveneens het geval bij individuele pastorale begeleidingen die men in nauwe samenwerking met een interdisciplinair team aangaat. Ook in nog andere situaties kan dit aangewezen zijn. Occasioneel kan van de vrijplaatsfunctie afgeweken worden waar uit een gesprek blijkt dat er ernstige schade aan de integriteit of de gezondheid van de cliënt of van derden dreigt.

In alle gevallen moet het afwijken van de vrijplaatsfunctie van het pastorale gesprek voor alle betrokkenen duidelijk zijn en ook zo aan hen gecommuniceerd worden. Bij de structurele afwijkingen gebeurt dat aan het begin van een begeleiding. Bij occasionele afwijkingen zal men steeds eerst de cliënt motiveren om zelf de informatie door te geven of hem om toestemming vragen om dit als pastor te mogen doen. Tegelijk dienen vervolgens in alle gevallen ook steeds de nodige zorgvuldigheidscriteria in acht genomen te worden. Met name zal men bij het doorbreken van de vrijplaatsfunctie steeds de afweging maken en verantwoording moeten kunnen afleggen over de vragen waarom men dit doet, aan wie men de informatie geeft, wat men doorgeeft en op welke wijze dit gebeurt.

Een overwogen en discrete opstelling, waarbij men zowel de rechten van de cliënt als die van de begeleiding door andere zorgverleners respecteert, zal hierbij als uitgangspunt gelden. Een respectvolle houding, een collegiale opstelling en het nodige gezonde verstand zullen in deze afweging doorgaans tot een wijs besluit leiden (9).

VII. De basisvoorwaarden voor het pastoraat

De realisering van de pastorale zorg in de context van een christelijk geïnspireerd psychiatrisch centrum veronderstelt ten slotte dat een aantal basisvoorwaarden vervuld worden. We ordenen deze in vijf stappen en geven daarbij opnieuw enkele aandachtspunten mee.

1. De integratie van het pastoraat

We gaan ervan uit dat de pastorale zorg een volwaardig onderdeel is van de integrale zorgverlening van het psychiatrisch centrum, waarbij elke medewerker op zijn niveau een daaraan verbonden verantwoordelijkheid heeft. De algemeen directeur draagt de eindverantwoordelijkheid voor het pastoraal beleid van het hele centrum.

- De zorg voor zingeving en religieuze beleving dient in dit perspectief een aandachtspunt te zijn in het geheel van de zorgverlening in het psychiatrisch centrum.
- Elke medewerker wordt geacht respect en oog te hebben voor zingeving, religieuze beleving en pastorale zorg en kan hiertoe tijdens de uren ook de nodige vorming krijgen.

2. De pastorale dienst en de pastor

De pastorale dienst is een stafdienst bij de algemene directie voor het hele psychiatrisch centrum. Hij bestaat uit minstens één pastor die vanuit zijn specifieke deskundigheid het pastoraal beleid helpt uittekenen en uitvoeren, de brug slaat met de ruimere kerkgemeenschap en de medewerkers ondersteunt en motiveert tot zorg voor de existentiële en spirituele dimensie (10).

- Het Verbond der Verzorgingsinstellingen (V.V.I.) adviseert dat vanaf 200 bedden één voltijdse pastorale functie aangewezen is en dat per 100 bijkomende bedden de pastorale dienst met een halftijdse versterking aangevuld moet worden.
- De pastor wordt enerzijds aangeworven door de directie van de voorziening, maar krijgt anderzijds een kerkelijke erkenning, benoeming en zending van de plaatselijke bisschop.
- Regelmatig overleg tussen de directie en de pastor(es) over het pastoraal beleid en de pastorale werking is aangewezen.
- Een jaarverslag en een jaarplanning en/of beleidsplan kunnen goede middelen zijn om het overleg met de directie zinvol en gestructureerd te laten verlopen.

3. Structuren en kanalen

Een geïntegreerde pastorale werking veronderstelt ten derde dat het pastoraat ook beschikt over en toegang heeft tot de geëigende structuren en communicatiekanalen om de pastorale opdracht binnen de voorziening op een vlotte en passende wijze te kunnen vervullen. Pastorale stuur-, visie- en werkgroepen behoren hierbij tot de mogelijke zinvolle structuren.

- De pastorale stuur- of visiegroep is een denkgroep over de christelijke identiteit en het pastoraal beleid in het psychiatrisch centrum. Deze bestaat uit de pastor(es), minstens één directielid en een aantal medewerkers van het centrum.
- Pastorale werkgroepen zijn doegroepen die de pastorale werking helpen uitvoeren.
- Vlotte toegang tot de geëigende communicatiekanalen en overlegorganen die elke voorziening rijk is, bevordert de integratie van de pastorale zorg.

4. Vorming, training en opleiding

Pastoraat in de geestelijke gezondheidszorg speelt zich af op het snijpunt van twee werelden die elk volop in evolutie zijn en gekenmerkt worden door een steeds verdergaande professionalisering. Goede pastorale zorgverlening in deze context veronderstelt dan ook dat geïnvesteerd wordt in de nodige vorming, training en opleiding van de pastores.

- Van beginnende pastores mag worden verwacht dat zij een erkende theologische en pastorale opleiding op universitair of ander niveau gevolgd hebben. Indien dit niet het geval is, volgen zij een dergelijke opleiding met tegemoetkomingen van de werkgever.
- Overkoepelende pastorale vormingsmomenten vanuit de diocesane Caritassecretariaten of vanuit de bredere organisatie waartoe de voorziening behoort, zijn belangrijke momenten van ontmoeting, verdieping en verbondenheid met de bredere kerkgemeenschap.
- Intervisie en supervisie zijn belangrijke wegen om te groeien naar een deskundig en geïnspireerd pastoraat. Zij kunnen gevolgd worden met tegemoetkomingen van de werkgever.

5. Infrastructuur en middelen

Net als voor de andere diensten geldt voor de pastorale dienst dat hij moet beschikken over voldoende financiële en materiële mogelijkheden om zijn taak in deze snel veranderende tijd naar behoren uit te voeren. Sommige infrastructurele voorwaarden, zoals een eigen kantoor of gespreksruimte per pastor en een voor allen toegankelijke kapel, kunnen als noodzakelijk beschouwd worden.

- Gezien de eigenheid van het pastorale gesprek is een individueel kantoor per pastor, waar men cliënten en medewerkers in een passend aangeklede omgeving voor een vertrouwelijk gesprek kan ontvangen, een basisvoorwaarde voor een goede pastorale werking.
- Het beschikken over een eigen computer en toegang tot de bestaande interne en externe informatienetwerken beschouwen we als noodzakelijk om de pastorale zorgverlening in deze snel evoluerende tijd op een deskundige en eigentijdse manier verder uit te bouwen.
- Voor een aantal activiteiten is de kapel van het psychiatrisch centrum een belangrijk werkterrein van het pastoraat. Toegang tot die kapel voor alle pastores en duidelijke afspraken over het titularisschap van de kapel zijn in dat opzicht een belangrijke basisvoorwaarde.

Tot besluit

In de voorliggende nota hebben we als pastores werkzaam in de psychiatrische centra van de Broeders van Liefde geprobeerd een gemeenschappelijke visie over het pastoraat in de geestelijke gezondheidszorg te ontwikkelen. We hebben ons daarbij gebogen over meerdere vragen betreffende de eigenheid, de doelgroepen, de wegen, de plaatsbepaling, de samenwerking en de basisvoorwaarden voor een goede pastorale zorgverlening in deze sector (11).

In ons antwoord op deze vragen hebben we gepoogd een visie te ontwikkelen die enerzijds aansluiting vindt bij de klassieke praktijken en opvattingen over het pastoraat en anderzijds recht doet aan de complexe realiteit van dat pastoraat in deze sector anno 2004. Op de kruispunten die we hierbij tegenkwamen en bij de soms uiteenlopende visies die ter sprake kwamen, hebben we ernaar gestreefd ons niet te laten vangen door de verleiding van al te eenzijdige of rechtlijnige antwoorden. We hebben integendeel een consensustekst willen schrijven waarin we de concrete realiteit, de spanningsvelden en de mogelijke keuzes van het pastoraat in deze context in alle openheid hebben proberen samen te brengen.

Het resultaat is een open visietekst die dan ook als dusdanig gelezen moet worden. Dit is geen massieve beleidsnota geworden die op alle vragen een rechtlijnig antwoord pretendeert te bieden en in haar totaliteit te nemen of te laten zou zijn. Deze tekst is integendeel een open referentienota die we aanbieden als een hulpmiddel om de eigenheid van het pastoraat te verhelderen en om verder werk te maken van een consequent pastoraal beleid in de voorzieningen. We benadrukken hierbij dat dit laatste steeds lokaal uitgewerkt zal moeten worden vanuit en in dialoog met de particuliere cultuur en de concrete gesprekspartners in elke voorziening.

De aandachtige lezer zal ten slotte vaststellen dat in deze nota ook niet alle mogelijke vragen over het pastoraat in de geestelijke gezondheidszorg aan bod gekomen zijn. We hebben ons toegespitst op een algemene visie over het pastoraat in de context van een psychiatrisch centrum. Meer concrete vragen betreffende aanwerving, contacten met de bisdommen en samenwerking met de andere erkende religieuze en levensbeschouwelijke tradities hebben we hier niet behandeld. Deze vragen hopen we later in aanvullende adviesnota's en concrete procedures te kunnen beantwoorden. Ook de aan belang winnende vraag naar de uitbouw van het pastoraat in een context van Beschut Wonen, zorgcircuits, psychiatrische thuiszorg en andere extra-murale initiatieven hopen we in een aparte adviesnota te kunnen behandelen.

Voetnoten

- (1) We laten ons voor deze beknopte omschrijving van het pastoraat en voor de verdere uitwerking hiervan in onze tekst inspireren door de definitie die de Nederlandse theoloog G. Heitink bij wijze van werkhypothese naar voor geschoven heeft in zijn standaardwerk *Pastorale zorg: theologie – differentiatie – praktijk*, Kok, Kampen, 1998, p. 41.
- (2) We verwijzen hier naar het recht op morele, godsdienstige of filosofische bijstand aan gehospitaliseerde patiënten, zoals vastgelegd in het Koninklijk Besluit van 12 januari 1970, geregeld in de omzendbrief van 5 april 1973 van minister J. De Saeger en gecoördineerd in de omzendbrief van 13 maart 1997.
- (3) Over de samenwerking met vertegenwoordigers uit andere religieuze tradities handelden eerder reeds de volgende twee adviesnota's van de werkgroep pastores in de geestelijke gezondheidszorg bij de Broeders van Liefde: *Ruimte voor verscheidenheid aan levensbeschouwelijke begeleiding van patiënten in de psychiatrische centra van de Broeders van Liefde* (1995) en *Omgaan met sekten in een psychiatrisch centrum* (1996).
- (4) De goede verstaander zal in deze vijf wegen een hedendaagse hertaling lezen van het klassieke trio *kerygma* (verkondiging), *leiturgia* (liturgie) en *diakonia* (dienstbaarheid), verankerd in de *koinonia* (gemeenschap) en geworteld in de *agapè* (liefde).
- (5) Bij onze opmerkingen over de punten van overeenkomst enerzijds en het onderscheid in perspectief anderzijds tussen pastoraat en hulpverlening laten we ons inspireren door de reflecties hierover van J.H.M. Mooren in zijn lezenswaardige en nog steeds actuele werkje *Geestelijke verzorging en psychotherapie*, Ambo, Baarn, 1989.
- (6) Zonder hier exhaustief te kunnen zijn, willen we alleen al voor ons taalgebied verwijzen naar de verschillende modellen van pastorale diagnostiek en/of methodiek zoals die ontwikkeld werden door J. Bouwer, G. Heitink, R. Ganzevoort, T. van Knippenberg, A. Liégeois, D. Lootens, A. Polspoel, P. Pruyser, A. van 't Spijker-Niemi en anderen.
- (7) Zoals A. Liégeois reeds eerder aangaf, is het hierbij belangrijk oog te hebben voor de aparte positie van de pastorale dienst als stafdienst. "Strikt organisatorisch beschouwd, kan de pastorale dienst noch een lijndienst noch een stafdienst zijn omdat de pastorale dienst geen leidinggevende, maar wel een adviserende en uitvoerende functie heeft. De pastorale dienst doorbreekt het denken in termen van lijn- en stafdienst en zou eigenlijk een aparte plaats in het organigram of een andere organisatie vergen. Waar de gezondheidsinstelling echter georganiseerd is in lijn- en stafdiensten, wordt de pastorale dienst best geplaatst als een stafdienst bij de algemene directie." (A. Liégeois, *Pastorale zorg: tussen inspiratie en organisatie*, in R. Stockman (red.), *Zorg op maat en met een gelaat. Beheer van christelijk geïnspireerde gezondheidsinstellingen*, Garant, Leuven, 1996, p. 195-211, citaat p. 204)
- (8) Zie in dat perspectief het boeiende artikel van J. Corveleyn, *Gedachten van een psychotherapeut over geestelijke verzorging van ernstig psychiatrisch gestoorde mensen*, in ID., *De psycholoog kijkt niet in de ziel. Thema's uit de klinische godsdienstpsychologie*, KSGV, Tilburg, 2003, p. 37-55.
- (9) Met dank aan A. Liégeois die ons vanuit ethisch perspectief wees op de zorgvuldigheids-criteria die gerespecteerd moeten worden bij het afwijken van de vrijplaatsfunctie. Van zijn hand zal in de loop van 2004 een uitvoeriger artikel over deze materie verschijnen.
- (10) Zie in dit verband ook de twee volgende nota's van het V.V.I.: *Statuut van de priester, de diaken en de pastoraal werk(st)er in een christelijk geïnspireerd ziekenhuis* en *Taakomschrijving van de priester, de diaken en de pastoraal werk(st)er in een christelijk geïnspireerd psychiatrisch centrum*, beide van augustus 1999.
- (11) Zoals gezegd, is deze visietekst het eindresultaat van een denkproces in de werkgroep pastores in de geestelijke gezondheidszorg bij de Broeders van Liefde. Dit denkproces liep echter min of meer parallel met een gelijkaardig denkproces in de werkgroep pastores in de orthopedagogische zorg bij de Broeders van Liefde. Deze gelijktijdigheid heeft dan ook over en weer voor de nodige wisselwerking en positieve bevruchting gezorgd.

Verklarende woordenlijst

- * Onder *cliënten* verstaan we alle directe gebruikers van de voorziening, patiënten zowel als bewoners.
- * Onder *joods-christelijke traditie* verstaan we de brede godsdienstige traditie van het christendom met haar joodse wortels.
- * Onder *katholieke traditie* verstaan we de particuliere invulling en vormgeving van de brede joods-christelijke traditie zoals die heeft plaatsgevonden in de katholieke kerk.
- * Onder *medewerkers* verstaan we allen die beroepshalve of als vrijwilliger aan de voorziening verbonden zijn.
- * Onder *missie* of opdrachtsverklaring verstaan we een beknopte, heldere en plechtige verklaring waarin uitgeschreven staat waar het een organisatie of voorziening uiteindelijk om te doen is en wat haar beweegredenen, centrale waarden, doelgroep en ultieme doelstellingen zijn.
- * Een *pastor* verwijst naar iemand met een pastoraal ambt. Deze kan vrouw of man, leek of religieus, diaken of priester zijn.
- * Onder *pastoraat* verstaan we hier de joods-christelijk geïnspireerde, existentiële en spirituele zorg voor mensen bij hun streven naar zinvolheid in hun dagelijkse bestaan en bij hun worstelen met de ultieme zingevingsvragen.
- * Onder *psychiatrisch centrum* of *voorziening* verstaan we hier zowel het psychiatrisch ziekenhuis als het psychiatrisch verzorgingstehuis.

De auteurs

Deze visietekst is het eindresultaat van een denkproces in de werkgroep pastores in de geestelijke gezondheidszorg bij de Broeders van Liefde. Op het ogenblik van de publicatie van deze nota horen de volgende personen tot deze werkgroep:

Lut Casteur, broeder Dominiek Champagne, Katrien Cornette, Rik De Coninck, pater Paul Dehoperé, Wouter Devos, Peter Doll, Dirk Hoofst, broeder Gerfried Huys, zuster Rita Kerckhof, Luc Maenhout, Paul Malfliet, pater Ward Michelbrink, Liva Nollet, pater Guido Smets, Greet Van Capellen, pater Jos Vanderheyden, pater Toon van Griensven, Leen Van Hilst, Véronique Vanhixte, broeder André Van Hoye, Jozef Van Kerckhove, Mieke Van Steelandt, Marijke Verrelst, Koen De Fruyt (eindredactie).